

Stává se, že vidíte mříž kování kritického řeseta na tváři blázna a shledávající, že je jeho nos příliš veliký a že jedna jeho vlastnost přečnává jako střecha, přece se nesmějete. Snad jste byl rozveselen při četbě jeho příběhů, ale teď, mimo román, je váš kašpárek obtížný chlapík a jeho deformovanost je nesnesitelná. Kdybychom prošli celou literaturu, nenajdeme jediného humorného typu, který by trval sám o sobě. Bez svých básníků jsou tito hrdinové jenom hlupáci, mluvkové, zběsilci, strašpytlové, povaleči a vtipáلكové; jsou to většinou úchylní lidé. Stejným právem lze tvrditi, že právě tak jako není humorných typů, není ani humorných situací; a konečně odmyslíme-li si ony, jež se udály nedopatřením a omylem, zřídne valně i počet komických situací. Vtip, komičnost, satira, travestie, ironie a sarkasmy se přiházejí právě tak jako tragika, avšak humor je názor. Humor je povýšené stanovisko básníků, již shovívavě (třeba s nadsázkou) strojí statečnost, vychytralost, hněv, všechny hříchy a všechny ohavné i krásné vlastnosti. Humor není smáti se, ale lépe věděti. Starší estetika (Vischer) rozeznávala vedle ostatních jakýsi zlomený humor, zdá se, že současnému cítění není nic vzdálenějšího; nemůžeme již připustiti, že by názorová pohoda zasluhující jména humoru mohla nestáti nad svými tématy. (Je tomu tak i v šibeničních věcech.) Naopak humor, toť vlada nad city, barvami a náladami, je to širě, v níž vše se vyrovnává, je to vahadlo, jež zvedne každé hoře. Zde není hnidařských měřítek a líného egocentrismu, neboť zkušenosti jsou tu věčně zvlněny obrazností. Jestliže tragický básník prosazuje svého hrdinu, Rabelais jen vypravuje, ale při jeho hlomozném hlase (a znějí všelijaká slova!) sestupuje sama moudrost. Nesmysl je potřen nesmyslem, nehoráznost nehorázností, nedostatky se zmenšují opakováním, výjimky mají tisícovou obdobu a protivy se kryjí

jako sepjaté ruce. Toť moudré DADA. Toť génius, který se ze svojí geniality nezbláznil, toť básník, který si zachoval schopnost překonati dílo v díle a podržel vrch nad příběhy i nad literaturou. Vymyslí si sto Quijotů, sto Pickwicků, sto Švejků, aby ukázal, že není nad zdravý rozum, skromnost a mír. K témuž záměru byli by mu stejně sloužili Hamlet a Faust. Zdá se, že Rabelais je nejklasičtější příklad humoru.

Humor, jemuž bylo přisouzeno málem vznešené mudrcství, nepovyšuje se nad akce a dramatická jednání, jakkoliv se sluší přiznati, že straní klidu. Snad by se dalo obhajovat tvrzení, že činy popisované v humorných knihách jsou jenom míra, kterou má býti měřena postava vytvářená básníkem. Fabulace Dona Quijota je prostoduchá, jsou to příhody, za nimiž rytíř CESTUJE Pyrenejským poloostrovem. Cervantes měří své Španělsko a Quijota mečem a ušlechtilým bláznovstvím právě tak jako Gogol v prostých příbězích porovnává svého Čičikova se současným Ruskem. Míra CESTUJÍCÍHO Pavla Ivanoviče jsou peníze. Pickwick MĚNÍ STÁLE POBYT a plete se se svou dobromyslností do cizích věcí. Musí býti postrkován do jiného prostředí, neboť co by se mu mohlo přihodit? Jak jinak uvést toto měšťanství v blízkost vášně, chyb a horoucnosti. Jeho dobromyslná zdvořilost byla lokýtkem, když Dickens šil humorný plášť Anglie a když stříhal na kalhotky filistrům. Není pochyby, že Sancho a pan Weller z druhého románu jsou si velmi příbuzní. Kolik obdob těchto figur najdete v literatuře! Toť stín hrdinnosti, lék při obluzení, smysl pro skutečnost a moudrost přísloví. Toť obraz Dona Quijota v louži, obraz, který pod rovinou horizontu vykoná všechny pohyby svého hrdiny. Švejk není v podstatě ničím jiným než Wellerem a Sanchem. Ale Švejk je sám! Prolézá válku jako fikaný a špatný žák špatnou školu. Čtenáři milují více Lvího rytíře než Pickwicka, neboť prvý je krvavý a tento se jenom obtěžoval. Švejk se však zachránil! Švejk snad dosud simuluje! Proti válce je všechno dobré, ale nelze zatajiti, že pocítujeme jakousi zdrženlivost k humoru, který není „ze srdce upřímného“. Leckterá z prací Julesa Romainse a kniha R. Rollanda Dobrý člověk ještě žije napodobí humor Rabelaisův. Rolland ducha, Romainse vnějšek. Colas Breugnon je zestárlý syn Gargantuův, je to film téhož života, ale zpomalený. Kdyby postačil Rabelaisovu obžernímu géniu; v Gargantuovi

je plno hluku od děje vymezeného obrazností doslova divokou; Colasovo břicho se otřásá tichým smíchem. Rabelais natropí na tisíce krásných nesmyslů, aby bylo jasno, že dobrý člověk žije užívaje světa a rozumu. Colasovy příhody zachovávají všechnu pravou podobnost skutečnosti. Colasovi se nic divného nepřihází, a když přece se stane na chvíli hrdinou a zachrání město, dá to hodně práce, aby nebyl poslán aspoň na galeje. „Pokud se mne týče, naši zámeční páni přimhouřili nad mým jednáním obě oči,“ praví Colas a dodává, že se nerad tahá se soudy. Gargantua měl schopnost zatopiti všechny soudy vodou ze svého měchýře a byl by se provlékl uchem jehly. Ale proto se nepodobá méně Colasovi, je v nich týž duch, táž šíře, táž živočišnost, radost a bůh. Rovněž jejich řeč je velmi příbuzná. Kumpáni na Rabelaisových cestách hledí si spíše příhod. Vytvářejí několik situací k popukání, ale nemají volnost Gargantuovu ani hluboký dech Colasův. Tato srovnávání vedou k úvaze, nevyvěrá-li z povahy humoru potřeba jednoduché fabulace tvaru pohádek a cestopisů.

Bylo naznačeno, že pojem humoru nelze ztotožňovati se žerty a komikou. Spočívá-li komičnost do valné míry v situacích a omylech a je-li žert pouhá záměrplná hříčka, bývá humor vlastností a názorovým úhlem. Humorná díla překonávají své komické situace jakousi shovívavou láskou, zatímco knihy méně dokonalé je hromadí a na nich přestávají. Don Quijote nastokrát zhmožděný, vysmívaný, s mečem a jazykem blázna, zachovává si vrch pro svoji věrnost, jež je stejně směšná jako vznešená. A právě tak Sancho není bez omluvy, jeho ziskuchtivost, lišáctví a bázlivost jsou vykoupeny a na dně jeho žvástu se tají moudrost. Cervantes užil ve věci tohoto prostáčka spravedlnosti pohádek, spravedlnosti, která propůjčuje vítězství a moudrost Honzům tak příliš podobným Quijotovi i Sanchovi. Lidová básnivost a lidový humor odnáší se právě k tomuto typu a silou starého toužení a lepším poznáním vlastností zajímavých synů, kteří jsou poslední a věčně přehlížení, dává pocítiti sílu a ušlechtilost Honzovu, pecivála, jenž v podstatě byl vždy hrdinným chasníkem a podrží si svoje vlastnosti na všech místech.

Básnické pohádky o Honzovi jsou plny humoru právě pro toto vyšší stanovisko a pro vyšší znalost lidí. Snad by nebylo

nesnadné dokazovati, že se v této tvorbě odráží spor, jež selšší národové vedli se svými pány.

Bylo řečeno, že příběh humorného díla bývá co nejprostší. Většinou jde o cestu do světa, při níž malé věci se stávají velikými. Toť patetické měřítko humoru. Nezáleží na objemu příhod, ale na způsobu, jímž byl demonstrován básníkův záměr, a tak za účelem názornosti bývají často nepřiměřené osudy a převrácenosti povah zesíleny až ke karikatuře. Ze stejné snahy po význačnosti přechází výraz zhusta v sprostotu, o níž se praví, že je romantikou komična. Myslím, že je dlužno uvažovati, smíme-li pro silná či neomalená slova užítí podobného pojmenování.

V Gargantuovi je mnoho míst, jež nejsou vhodna k předcítání. Rabelais mluví hřmotně a bez okolků o tělesných funkcích, ale nikoliv proto, aby čtenáře urazil nebo rozesmál, ale protože je lidská animalita bez hranic, protože je prostořeký lékař, který se usmívá utajovaným obtížím. Co je na tom romantického? Romantismus nikdy nenazýval věci pravým jménem. Rabelaisova hrubost má se ke sprostotě jako nahota k pornografii.

Fantazie humoru rovná se fantazii pohádek, a tak tu i tam se setkáváme s věcmi podivnými, s deformací, hromaděním děje, opakováním atd. Namnoze je to zajisté libovůle a násilnictví auktorovo, ale bývá vždy záměrplné, neboť poslání je předjato a všechny schválnosti směřují k témuž konci: k zdraví, rozumu a shodě.

Tyto poznámky se zabývají humorem knih, ale dovoluji aspoň letmo se zmíniti o humoru dramatických děl. Pokud jde o divadelní auktory, nemůžeme mimo Shakespeara a nejstarší básníky jmenovati nikoho, jehož humor by snesl srovnání s mistry. Zajisté to není Shaw se svými rozumářskými a analytickými žerty, v nichž se nepřipouští žádná velikost. Shaw se vyzná ve svém světě a ve své při, kterou vede s takovým zdarem, ale příliš mnoho lidem upírá a příliš málo věří, není dobromyslný a jeho vtipy se sypou nevzlétajíce. Na těchto cestách nevané boží vítr a podobá se, že nevedou k smíření. Shaw dramatizuje jakousi sociologii, jeho řeč se podobá řeči soudní síně, je pečlivý a horlí. Snad mi bude porozuměno, srovnám-li ho s anglickou nedělní, jež pod svým bezvadným šatem je opásána nudou.

Veselohry Shakespearovy, toť lidová slavnost, při níž z přemřý básníkova bohatství se rozdílí štěstí viděti harmonicky, lépe a dokonaleji. Shaw ukazuje směšnosti, Shakespeare je léčí. Jeho duch, toť protijed zrůdnosti, toť útěcha. Praví, že je svět pitvorný, ale současně i krásný, ještě je dosti věcí, pro něž bude shledán i dobrým. Shaw napodobuje a obrábí pravděpodobný příběh, Shakespearova fantazie je nespoutaná a buduje své básnické tvary bez ohledu na jakékoliv příkazy, gravitujíc jedině k nezákladnějším věcem života. Mluvili jsme o svévoli, z této svévole géniů jsou odvozeny zákony tvorby, neboť tato zdánlivá libovůle je rytmizována oddechem země, toť nesrozumitelný řád světa, jenž se stává čitelnějším z rukopisu velikého básníka. Zákony nejsou účel, zákony jsou jen prostředkem řádu.

Situace kina je ubohá a zajisté se velmi málo hodí k tomu, aby mohla sloužiti k demonstraci ve věcech humoru. Doposud se nezrodil filmový básník, doposud vídáme bídný melodram detektivních sklonů, jenž páté přes deváté mísí sentimentalitu, zločiny, slzy, zradu a vše, co se mu namane z rekvizit sprostého účinku. A přece je několik umělců, již vytvořili znaky nového umění, znaky udávající vývojovou cestu a znaky filmového humoru. Chaplin je jeho nejmladší kníže. Práce tohoto umělce přesvědčily nás o nutnosti rytmizace časového proudu, jeho film přiměl věci, aby zároveň s hercem hrály v záměru básníka a nabyly řeči. Pomyslíme-li, že jeho umění se dotýká nezákladnějších tvarů života, propůjčujíc jim starou a zasutou krásu původního smyslu, nemůžeme nevěřiti, že Chaplin nenajde pokračovatele, který zbaven již sentimentality nerozbije konvenční kotlík jeho fabulace a neprosazuje již zájem jen relativně spravedlivý, bude v této mluvě tak velkolepé, v tomto básnění a světlech organizovati smířlivé příběhy ve smyslu vědění a trvání, jež je hlasem věci. To jest ve smyslu a v proporcích Chaplinova humoru.

Ach, mluvíce o humoru, stále se vracíme k umění, jako by nebylo jiných forem, jako by nebylo možno smáti se vně těchto staveb, lesa a sloupoví. Zajisté se vyskytuje humor mimo umění, ale nikoliv mimo poezii. Nezaměňujme těchto pojmů, jež se liší. Poezie je tvorba v nejširším smyslu a umění jsou disciplíny této tvorby. Lepší poznání a svrchovaný názor humoru předpokládá básnivost.

Věci jsou složité a bylo řečeno, že svět je kolektiv; mluvě o humoru, mám na mysli harmonii a ušlechtilost, jež je křídlem, které nás vznese, abychom mohli viděti nedostatečnosti bez hněvu. Žádná z krás světa není méně jasná, jestliže máme škaredé a hubaté sousedy. Žádný z prostředků, které slouží, abychom přehlédli soudružství světa, není nicotný.